

## بسم الله الرحمن الرحيم

ماهیت و گستره قوامیت در خانواده: مطالعه تطبیقی دیدگاه علامه طباطبائی و آیت‌الله جوادی آملی  
در پرتو مقتضیات معاصر

### چکیده

مفهوم قوامیت از کلیدی‌ترین مفاهیم قرآنی در نهاد خانواده است که تفسیرهای گوناگون از آن می‌تواند در سیاست‌گذاری‌های اجتماعی، حقوقی و فرهنگی اثرگذار باشد. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد تطبیقی، به واکاوی مفهوم، ماهیت و گستره قوامیت در دیدگاه دو مفسر برجسته معاصر، علامه طباطبائی و آیت‌الله جوادی آملی پرداخته و آن را با مقتضیات جهان معاصر می‌سنجد. یافته‌ها نشان می‌دهد که در حالی که علامه طباطبائی قوامیت را در چارچوب ولایت تدبیری و مسئولیت اجرایی مرد تفسیر می‌کند، آیت‌الله جوادی آملی با تأکید بر مشارکت عاطفی، عقلانی و اخلاقی، آن را مدیریت هماهنگ و عدالت‌محور می‌داند. با توجه به تحولات اجتماعی و تغییر در نقش‌های جنسیتی، دیدگاه جوادی آملی در زمینه هم‌سازی با شرایط معاصر و تأمین عدالت خانوادگی، سازگارتر و کارآمدتر ارزیابی می‌شود.

**کلیدواژه‌ها:** قوامیت، خانواده، طباطبائی، جوادی آملی، عدالت جنسیتی، مقتضیات معاصر

### Abstract

The concept of qiwāmah is one of the most pivotal Qur'anic notions within the institution of the family, and diverse interpretations of it can significantly

influence socio-legal and cultural policymaking. This study, employing a descriptive–analytical method with a comparative approach, explores the meaning, essence, and scope of qiwāmah in the perspectives of two prominent contemporary exegetes, Allāmah Ṭabāṭabā'ī and Ayatollah Jawādī Āmulī, and evaluates its relevance to the demands of the modern world. Findings indicate that while Allāmah Ṭabāṭabā'ī interprets qiwāmah within the framework of managerial authority and the man's executive responsibility, Ayatollah Jawādī Āmulī, emphasizing emotional, rational, and ethical participation, views it as a model of coordinated, justice-oriented leadership. Considering social transformations and shifting gender roles, Jawādī Āmulī's perspective is assessed as more compatible and effective in aligning with contemporary conditions and ensuring familial justice.

**Keywords:** Qiwāmah, family, Ṭabāṭabā'ī, Jawādī Āmulī, gender justice, Qur'an, comparative exegesis

قوامیت به عنوان یکی از مفاهیم کلیدی و بنیادی در نظام خانواده از منظر قرآن کریم مطرح شده است. در آیه ۳۴ سوره نساء آمده است:

الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ...» (نساء: ۳۴)

این آیه در بطن خود مفهومی پیچیده و چندبعدی دارد که تأثیر آن بر ساختار و پایداری خانواده بسیار حیاتی است.

قوامیت، به معنای مدیریت و نگرهبانی خانواده، موضوعی است که در تفسیرهای مختلف، معانی متفاوتی یافته است. برداشت‌های گوناگون از این مفهوم، به تفاسیر و رویکردهای متفاوت فقهی، اخلاقی و اجتماعی منجر شده است که هر کدام در نهایت بر سیاست‌گذاری‌های خانوادگی و اجتماعی اثرگذار بوده‌اند.

دو مفسر برجسته و معاصر، علامه سید محمدحسین طباطبایی در تفسیر المیزان و آیت‌الله محمدجواد جوادی آملی در تفسیر تسنیم، تفاسیر عمیق و تأثیرگذاری در این زمینه ارائه کرده‌اند. علامه طباطبایی قوامیت را بیشتر به عنوان ولایت تدبیری و مسئولیت اقتصادی مرد در خانواده تفسیر می‌کند که بر ساختار سلسله مراتبی خانواده تأکید دارد.

در مقابل، آیت‌الله جوادی آملی قوامیت را نوعی مدیریت عادلانه و مشارکتی می‌داند که بر محبت، عدالت و کرامت زن و مرد تأکید دارد و نقش زن را در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی برجسته می‌سازد.

با توجه به تحولات اجتماعی معاصر، تغییر نقش‌های جنسیتی و ضرورت بازخوانی مفاهیم دینی در پرتو عدالت و کرامت انسانی، بررسی تطبیقی دیدگاه‌های این دو مفسر بزرگ می‌تواند به درک بهتر و به‌روزرسانی مفهوم قوامیت کمک کند.

هدف این پژوهش، واکاوی و تحلیل تطبیقی ماهیت و گستره قوامیت در خانواده در نگاه علامه طباطبایی و آیت‌الله جوادی آملی است و ارزیابی سازگاری این دیدگاه‌ها با مقتضیات جهان معاصر.

قوامیت به عنوان مفهومی کلیدی در مطالعات دینی، فقهی و اجتماعی، در دهه‌های اخیر توجه گسترده‌ای را به خود جلب کرده است. بسیاری از پژوهش‌ها به تبیین ابعاد مختلف قوامیت، تحلیل تأثیر آن بر پایداری خانواده و بررسی سازوکارهای مرتبط پرداخته‌اند.

از جمله آثار شاخص در این حوزه، تفسیر المیزان علامه سید محمدحسین طباطبایی است که در آن قوامیت به معنای ولایت مرد بر زن، مبتنی بر مزایای تکوینی و مسئولیت اقتصادی مرد، مطرح شده است (طباطبایی، ۱۳۶۵). این دیدگاه با تأکید بر جایگاه مدیریتی و اجرایی مرد در خانواده، نقش او را در تأمین امنیت و اداره امور خانواده برجسته می‌کند و بر اساس آن، سلسله‌مراتب خانوادگی شکل می‌گیرد.

در مقابل، آیت‌الله محمدجواد جوادی آملی در تفسیر تسنیم (۱۳۸۴) رویکرد متفاوتی ارائه داده است. او قوامیت را مدیریت عادلانه و مشارکتی در خانواده می‌داند که بر محبت، عقلانیت و کرامت مشترک زن و مرد استوار است. جوادی آملی با نفی سلطه یک‌طرفه و تأکید بر مسئولیت مشترک، جایگاه زن را در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی تقویت می‌کند (جوادی آملی، ۱۳۸۴).

مطالعاتی مانند مقاله علی‌پور (۱۳۹۷) و پژوهش رضایی (۱۳۹۹) به بررسی قوامیت در بستر تحولات اجتماعی پرداخته‌اند، اما عمدتاً به تحلیل یک دیدگاه خاص اکتفا کرده و کمتر به بررسی تطبیقی و تحلیلی دو مفسر معاصر پرداخته‌اند. این خلأ در ادبیات پژوهشی، ضرورت انجام مطالعات تطبیقی و تحلیلی بین دیدگاه‌های علامه طباطبایی و آیت‌الله جوادی آملی را بیش از پیش نمایان می‌سازد.

در نتیجه، این پژوهش کوشیده است تا با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و رویکرد تطبیقی، به واکاوی مفهوم، ماهیت و گستره قوامیت در نگاه این دو مفسر برجسته بپردازد و سازگاری آن‌ها را با مقتضیات زمانه بررسی نماید.

## مفهوم قوامیت در نگاه علامه طباطبایی و آیت‌الله جوادی آملی

### ۱- دیدگاه علامه طباطبایی

علامه طباطبایی در تفسیر آیه ۳۴ سوره نساء، قوامیت مرد بر زن را ناشی از دو عامل می‌داند

الف) برتری‌های تکوینی برخی از مردان نسبت به برخی از زنان

ب) مسئولیت مالی مرد در تأمین نیازهای اقتصادی خانواده

او در تفسیر المیزان می‌نویسد: مراد از قوام بودن مردان، سرپرستی و تدبیر و اداره کردن امور زنان است، به دلیل امتیازاتی که خدای سبحان برای مردان قرار داده، هم در ناحیه عقل، قدرت، اراده و هم در ناحیه مسئولیت تأمین هزینه‌های زندگی» (طباطبایی، المیزان، ج ۴، ص ۵۶۳)

در این دیدگاه، قوامیت نه از نوع سلطه استبدادی بلکه نوعی ولایت تدبیری مرد در چارچوب مصالح خانواده تلقی می‌شود. گرچه علامه به حقوق متقابل زن و مرد اشاره می‌کند، اما ساختار خانوادگی را به‌طور طبیعی دارای سلسله مراتب می‌داند که در آن، نقش رهبری و تدبیر با مرد است.

### ۲- دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی

آیت‌الله جوادی آملی با رویکردی متفاوت به قوامیت می‌نگرد. او در تفسیر تسنیم معتقد است که قوامیت نوعی «اداره عادلانه» و «مدیریت محبت‌محور» است، نه سلطه ساختاری. به باور ایشان: قوامیت نه به معنای

می‌شود (جوادی آملی، تفسیر تسنیم، ج ۵، ص ۲۸۹). از نظر ایشان، قوامیت اگر بر مبنای شایستگی و مشارکت عقلانی زن و مرد تبیین شود، نه تنها با عدالت منافات ندارد بلکه زمینه‌ساز پویایی و تعادل در خانواده خواهد بود. عدالت جنسیتی در نگاه علامه جوادی عاملی به معناست که زن و مرد از نظر هویت انسانی در یک سطح اند اما در وظایف و نقش‌ها ممکن است تفاوت داشته باشند. قوامیت به شرطی که منشا بی عدالتی، سلطه، تحقیر یا حذف نقش زن نشود منافاتی با عدالت ندارد. بلکه اگر مرد قوام است در برابر آن نیز مسئول است و وظیفه دارد با عدالت، مشورت و محبت خانواده را تدبیر کند. (زن در آینه جمال و جلال، ص ۱۵۷).

در تحلیل تطبیقی می‌توان گفت که تفسیر آیت‌الله جوادی آملی با مفهوم عدالت جنسیتی در قرآن سازگاری بیشتری دارد؛ قرآنی که بارها بر اصل کرامت انسانی زن و مرد (اسراء: ۷۰)، مشارکت آنان در ایمان و عمل صالح (احزاب: ۳۵)، و پاداش متناسب با عمل فارغ از جنسیت (نحل: ۹۷) تأکید می‌کند.

بنابراین، بازتعریف قوامیت در پرتو عدالت قرآنی، می‌تواند به حل بسیاری از تنش‌های موجود در نظام حقوق خانواده منجر شود؛ به‌ویژه در جوامعی که در حال گذار از ساختارهای سنتی به نظم‌های مدرن‌تری در روابط خانوادگی هستند.

### پیشنهادهای رهیافت‌های پژوهشی آینده

با توجه به اهمیت مفهوم قوامیت در تنظیم روابط خانوادگی و تأثیر مستقیم آن بر سیاست‌گذاری‌های حقوقی و فرهنگی در جوامع اسلامی، پیشنهاد می‌شود که این موضوع از زوایای گوناگون، به‌ویژه در پیوند با مفاهیم نوپدید همچون عدالت جنسیتی، مشارکت خانوادگی و تحول نقش‌های جنسیتی در جامعه معاصر، مورد مطالعه قرار گیرد.

یکی از محورهای مهم پژوهشی، بررسی تطبیقیِ قوامیت در آراء مفسران اهل سنت و شیعه است؛ به‌ویژه آن دسته از مفسرانی که در قرون اخیر با نگاهی اجتماعی یا حقوقی به مفاهیم قرآنی پرداخته‌اند. چنین مطالعاتی می‌تواند به درک بهتر تطورات مفهومیِ قوامیت و چگونگی تفسیر آن در بستر تحولات فرهنگی و اجتماعی کمک کند.

پیشنهاد دوم، تحلیل فقهی-حقوقیِ قوامیت در پرتو تحولات نظام حقوق خانواده در کشورهای اسلامی است. بررسی این‌که قوانین خانواده تا چه حد از قرائت‌های سنتی یا نوگرایانه از قوامیت متأثر بوده‌اند، می‌تواند به بازاندیشی در سیاست‌گذاری‌های حقوقی کمک شایانی کند.

سومین محور پژوهشی، مطالعه میدانی درباره تأثیر برداشت‌های مختلف از قوامیت بر کیفیت روابط زناشویی، توزیع قدرت در خانواده و احساس رضایت یا عدالت جنسیتی در میان زنان و مردان مسلمان معاصر است. این مطالعات می‌توانند نقش تفسیرهای دینی را در شکل‌گیری نگرش‌ها و رفتارهای خانوادگی نشان دهند و زمینه را برای اصلاح نگرش‌ها در جهت تقویت بنیان خانواده فراهم آورند.

در سطح نظری، تأمل در امکان بازسازی معناییِ قوامیت بر اساس اصول تفکیک‌ناپذیری کرامت، عقلانیت و عدالت در قرآن، از جمله موضوعاتی است که می‌تواند افق‌های جدیدی در فهم نظام خانوادگی در اسلام بگشاید. این بازخوانی، ضمن حفظ پیوند با متون مقدس، زمینه را برای گفت‌وگوی سازنده میان سنت و تجدد فراهم می‌کند.

در نهایت، پیشنهاد می‌شود مطالعات میان‌رشته‌ای در حوزه قوامیت با مشارکت متخصصان تفسیر، فقه، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی خانواده تقویت شود، تا تبیین این مفهوم نه‌تنها عمیق‌تر، بلکه کاربردی‌تر و پاسخ‌گوتر نسبت به نیازهای امروز جامعه اسلامی باشد.

## نتیجه گیری

قوامیت، مفهومی کلیدی در هندسه حقوقی و اخلاقی خانواده اسلامی است که از آیه ۳۴ سوره نساء اخذ شده و مفسران قرآن هر یک بر پایه مبانی انسان‌شناختی، جامعه‌شناختی و فقهی خود، به تفسیر آن پرداخته‌اند. پژوهش حاضر با تمرکز بر دیدگاه دو مفسر برجسته معاصر، علامه طباطبایی و آیت‌الله جوادی آملی، تلاش کرد تا با تحلیل تطبیقی، تفاوت‌ها و اشتراک‌های تبیین آن‌ها از قوامیت را در پرتو مقتضیات دنیای معاصر بررسی کند.

در نگاه علامه طباطبایی، قوامیت بر بنیان‌های تکوینی، تفاوت‌های طبیعی میان زن و مرد، و نقش اقتصادی مرد در خانواده استوار است. او این مسئولیت را به‌مثابه ولایت تدبیری و مدیریتی مرد در ساختار خانواده تبیین می‌کند. گستره قوامیت از دیدگاه وی شامل حوزه‌های مالی، تصمیم‌گیری‌های کلان و داوری در اختلافات است، گرچه او نیز بر رعایت اخلاق و مصالح خانواده تأکید دارد. با این حال، نوع نگاه ایشان به سلسله‌مراتب و تفاوت قدرت مدیریتی زن و مرد، کمتر با الگوهای جدید خانواده که بر مشارکت و عدالت استوارند، هماهنگ است. در مقابل، آیت‌الله جوادی آملی قوامیت را از منظری اخلاقی، عقلانی و عدالت‌محور تبیین کرده است. او بر این باور است که قوامیت امتیاز نیست، بلکه مسئولیتی در جهت هماهنگی و تسهیل در امور خانواده است. در این چارچوب، عقلانیت جمعی، مشارکت متقابل، شایستگی و کرامت انسانی محور قوامیت قرار می‌گیرد. به همین جهت، دیدگاه او توانایی بیشتری در پاسخ‌گویی به نیازهای خانواده در جامعه معاصر دارد؛ خانواده‌ای که زنان در آن نقش‌های فعال‌تری در حوزه‌های اقتصادی، علمی و مدیریتی ایفا می‌کنند.

با توجه به تحولات اجتماعی، گسترش عدالت‌خواهی، و افزایش آگاهی عمومی نسبت به کرامت انسانی و حقوق زنان، به نظر می‌رسد بازخوانی مفاهیم قرآنی با رویکردی تطبیقی و عدالت‌محور، ضروری است. دیدگاه آیت‌الله جوادی آملی، با حفظ وفاداری به متن قرآن و درک اقتضائات زمانه، می‌تواند مبنایی کارآمد برای بازسازی الگوی قوامیت در خانواده اسلامی امروز باشد.



## منابع

۱- قرآن کریم

۲- بهمنی، محمدحسین. (۱۴۰۲). «تحلیل تطبیقی قوامیت در اندیشه علامه طباطبائی و آیت‌الله جوادی آملی».

پژوهش‌های قرآنی معاصر، ۹(۲)، ۶۷-۹۲

۳- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۹ به بعد). تفسیر تسنیم (جلدهای ۴، ۵، ۶، ۱۰). قم: نشر اسراء

۴- جوادی آملی، عبدالله. (۱۴۰۰). زن در آینه جمال و جلال. قم: مرکز نشر اسراء

۵- طباطبائی، سید محمدحسین. (۱۴۰۳ق). المیزان فی تفسیر القرآن (ترجمه سید محمد باقر موسوی

همدانی). قم: دفتر انتشارات اسلامی

۵- قائمی‌نیا، علی. (۱۳۹۹). «عدالت جنسیتی در پرتو قوامیت». مطالعات فقهی و حقوق زن در اسلام، ۷(۱)،

۴۵-۷۰

۶- رستگار، محمدعلی. (۱۴۰۱). «بازخوانی مفهوم قوامیت در عصر مدرن». پژوهشنامه زن و خانواده، ۱۲(۳)،

۱۰۱-۱۲۶

۷- نصری، عبدالکریم. (۱۳۹۸). «قوامیت و عدالت در خانواده اسلامی». مطالعات تفسیری معاصر، ۵(۴)، ۵۵-۸۲

۸- مطهری، مرتضی. (۱۳۹۹). نظام حقوق زن در اسلام. تهران: انتشارات صدر

## Sources

### 1. The Holy Qur'an

2. Bahmani, Mohammad Hossein. (2023). A Comparative Analysis of Qiwwamah in the Thought of Allameh Tabataba'i and Ayatollah Javadi Amoli. *Contemporary Qur'anic Studies*, 9(2), 67–92
3. Javadi Amoli, Abdollah. (From 2000 onward). *Tafsir al-Tasnīm* (Vols. 4, 5, 6, 10). Qom: Nashr-e Esra.
4. Javadi Amoli, Abdollah. (2021). *Woman in the Mirror of Beauty and Glory*. Qom: Esra Publishing Center.
5. Tabataba'i, Sayyid Muhammad Husayn. (1983 AH / 1963 AD). *Al-Mizān fi Tafsīr al-Qur'an* (Trans. Sayyid Mohammad Baqer Mousavi Hamedani). Qom: Islamic Publications Office.
6. Qaemiyanā, Ali. (2020). Gender Justice in Light of Qiwwamah. *Jurisprudential and Legal Studies on Women in Islam*, 7(1), 45–70.
7. Rastgar, Mohammad Ali. (2022). Reinterpreting the Concept of Qiwwamah in the Modern Age. *Journal of Women and Family Studies*, 12(3), 101–126.
8. Nasri, Abdolkarim. (2019). Qiwwamah and Justice in the Islamic Family. *Contemporary Interpretive Studies*, 5(4), 55–82.
9. Motahhari, Morteza. (2020). *The System of Women's Rights in Islam*. Tehran: Sadra Publications.